

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie
Studijní program: B6101 Filosofie
Studijní obor: Filosofie humanitních věd

FREUDOVA TEORIE KULTURY

Freud's Theory of Culture

Bakalářská práce: 12-FP-KFL-

Autor:
Lucie Kaislerová

Podpis:

.....

Vedoucí práce: Mgr. Václav Umlauf, Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
4:				18	1

V Liberci dne: 29. 6. 2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie Kaislerová**
Osobní číslo: **P09000558**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie humanitních věd**
Název tématu: **Freudova teorie kultury**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Popis základních rysů Freudovy teorie kultury a její místo ve Freudově systému myšlení a psychoanalytických teorií. Rozbor oblastí kultury, na které aplikoval model psychoanalýzy. Rozbor vybraných autorů, které pozitivně či negativně ovlivnilo Freudovo pojetí kultury. Samostatné studium autorů a děl uvedených v literatuře. Vyhodnocení dat a jejich analýza, komparace autorů a vyhodnocení dané literatury.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

FREUD, Sigmund. Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Psychoanalytické nakl. J. Kocourek, 1997. 404 s.

FREUD, Sigmund. Nespokojenost v kultuře. Praha : Hynek, 1999. 141 s.

FREUD, Sigmund. Totem a tabu. Praha : Práh, 1991. 157 s.

FREUD, Sigmund. O člověku a kultuře. Praha : ODEON, 1990. 460 s.

MARCUS, Georg. Sigmund Freud a tajemství duše. Praha/Litomyšl : Paseka, 2002. 264 s.

FROMM, Erich. Psychoanalýza a náboženství. : Aurora, 2003. 128 s.

JEROME NEU. The Cambridge companion to Freud. New York : Cambridge University Press, 1992. 368 s.

Vedoucí bakalářské práce:

MTh. Václav Umlauf, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

30. listopadu 2010

Termín odevzdání bakalářské práce:

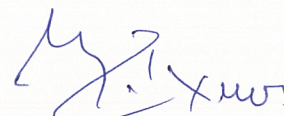
30. dubna 2012



doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.



doc. PhDr. Milan Exner, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 29. dubna 2011

Čestné prohlášení

Název práce: Freudova teorie kultury
Jméno a příjmení autora: Lucie Kaislerová
Osobní číslo: P09000558

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 29. 6. 2012

Poděkování

Za trpělivost a hnací sílu bych tímto chtěla poděkovat svému vedoucímu práce MTh. Václavu Umlafovi, Ph. D. Dále doc. Václavu Mikotovi za přínosné přednášky. A v závěru své rodině za nedocenitelnou podporu.

Anotace

Tato práce se zabývá Freudovými myšlenkami o kultuře. Přibližuje autorův život a dále vykládá samotnou psychoanalýzu jako nástroj pro pochopení kulturních jevů. Ukazuje čtenářům psychoanalytickou metodu jak ve světle psychoterapeutickém, tak kulturním. Podává dílčí srovnání kulturní teorie Freuda s teorií, kterou podává Friedrich Nietzsche. V poslední řadě uvádí také kritický pohled jednoho z mnoha následovníků Freuda, Ericha Fromma.

Klíčová slova

Psychoanalýza, sublimace, pud, nevědomí, kultura, náboženství, psychologie davu, charakter.

Annotation

This bachelor thesis deals with Freud's thoughts about culture. It shows author's life and interprets psychoanalysis as an instrument for understanding of cultural phenomena. It explains to readers the psychoanalytic method in the psychotherapeutic and cultural light. It gives a partial comparison of Freud's theory with theory of Friedrich Nietzsche. Finally it also gives a critical view one of the many followers Erich Fromm.

Keywords

Psychoanalysis, sublimation, instinct, unconscious, culture, religion, group psychology, character

Obsah

1	Úvod.....	4
2	Freudův vývojový model	9
2.1	První fáze, prepsychoanalytické období 1881-1900	9
2.1.1	Metoda katarze	9
2.1.2	Zřeknutí se hypnózy	10
2.2	Druhá fáze, topografický model 1900-1923.....	12
2.2.1	Vědomí nevědomí a předvědomí.....	12
2.2.2	Chybné úkony, jako je přeřeknutí, zapomenutí, přeslechnutí, mylné čtení	14
2.2.3	Význam snů.....	14
2.2.4	Teorie pudu.....	15
2.2.5	Stadia sexuálního vývoje libida.....	17
2.2.5.1	Jednotlivé fáze vývoje libida:	18
2.2.5.1.1	Orální období.....	18
2.2.5.1.2	Anální období	18
2.2.5.1.3	Falické období	18
2.3	Třetí fáze, strukturální model 1923-1939.....	20
2.3.1	Já Ono a Nadjá	20
2.3.2	Obranné mechanismy	22
2.4	Další zájmy psychoanalýzy	23
2.4.1	Filosofický zájem.....	23
2.4.2	Biologický zájem	24
2.4.3	Kulturně-historický zájem.....	24
3	Náboženství očima Freuda	25
3.1	Totemismus kořen náboženství.....	25
3.1.1	Totemismus po vzoru psychoanalýzy aneb za vše může oidipovský komplex	28
3.2	Náboženství neboli období nutkavé neurozy	29
3.2.1	Modlitba jako nutkavé jednání.....	30
3.3	Hodnota náboženských představ.....	30
4	Kulturní teorie	32
4.1	Kultura jako zboštění krutosti u Friedricha Nietzsche	33
4.2	Role náboženství ve státu	34

4.3	Freud a jeho kulturní východisko.....	35
5	<i>Psychologie masy</i>	38
5.1	Le Bon a pojetí kulturní duše	39
5.2	McDougall a vysoce organizovaná masa	41
5.3	Freudovo pojetí	42
6	<i>Frommův odkaz</i>	43
6.1	Teorie etiky.....	44
6.1.1	Společenský charakter.....	46
7	<i>Závěr</i>	47
8	<i>Seznam literatury:</i>	48

1 Úvod

V této práci se budu zabývat Freudovými spisy po jeho 40. roce života. Je to období jeho přechodu od psychologie k teorii kultury, kdy odhlédne od lékařské psychoanalýzy a více se přikloní k analýze kulturních a historických jevů. Rozeberu tedy samotnou psychoanalýzu a budu se zabývat její aplikací na různá kulturní odvětví. Záměrem práce je také ukázat jak dalekosáhle se psychoanalýza stala pro Freuda důležitou součástí života a jakým způsobem přesáhla svůj původní záměr. Nejprve ovšem a vždy v první řadě se snažila porozumět poruchám duševního života. Jádro má tedy v psychologii a v psychopatologii. Její objev a další vývoj umožnily její aplikaci na duchovědy, stala se hlubinnou psychologií a našla úzkou spojitost mezi tvůrčí lidskou činností, která se dá vždy vysvětlit pomocí psychologie.¹ A tak psychoanalýza proniká do všech možných vědních oborů, jako jsou biologie, fyziologie nervového systému, medicína, historie, kulturní historie, sociologie, pedagogika a filosofie, kde hledá nové poznatky. Každá její aplikace je zároveň jejím potvrzením. Freud jako narozený žid musel neustále čelit tlaku, který byl na něj v jeho době vyvíjen. Zrušovací válka a nepokoje, které kolem něj vrcholily, vysoce ovlivnily jeho myšlení a odráží se to především v dalších dílech, kde díky psychoanalýze přichází na nové názory v oblasti umění, náboženství, výchově, válce a celkové kultuře. Pohled na probíhající válku a její krutost a ničivost dal jeho psychoanalýze za pravdu, že člověk má vrozené pudy agrese, které nejsou dostatečně udržitelné. Jeho kritický pohled na civilizaci a kulturu je pohledem člověka, který se v ní sám necítí dobře. Freud byl dostatečně znechucen společností, jejím pokrytectvím, neupřímností a agresivitou a snažil se najít nějaké východisko ve svých dílech. Vznik

¹ Jedná se o psychologický výzkum a psychoterapii nevědomých duševních tendencí.

náboženství odvolává na zážitek v době totemismu, jako odčinění prvotní vraždy otce, označuje ho jako nutkavou kolektivní neurózu a opium lidu. Ve stáří k němu bude ovšem tolerantnější. Nynější kulturní, umělecké a jiné společenské výtvořiny lidstva jsou ovlivněny sexuálními hnutími a kultura jako taková se zdá být jen dlouhým odříkáváním pudů ve prospěch celku, kdy se jednotlivec zařazuje do lidského společenství. Sexuální pudy tuto společnost ohrožují.² Ať jsou či nejsou jeho pohledy správné, tato práce nám ukáže postupy a výsledky jeho zkoumání. Bude se zabývat ideologickou vrstvou psychoanalýzy, tedy vztahy pudu lásky a pudu smrti ke vzniku kultury. Přinese tedy obecný přehled jeho spisů o kultuře a zároveň ukáže popis kulturní teorie, v podání Friedricha Nietzsche. Jako poslední uvede svůj kritický pohled Erich Fromm jako zástupce neofreudismu.

Ke stručnému přiblížení života Sigmunda Freuda jsem si vybrala knihu od Jiřího Cvekla *Portréty Sigmund Freud*. Narodil se 6. května 1856 v Příboře na Moravě, kde strávil necelé 3 roky, poté se rodina přestěhovala do Vídně. Tato doba je charakteristická sociální a národnostní problematikou, zotřování se rozporu mezi vědou a katolicismem a rozmachem kapitalismu. Freud byl již od svého dětství velice intelektuálně nadaný. Jeho spisovatelská činnost byla odměněna ve 30. letech Goethovou cenou. Jeho zájem nejprve směřoval ke snaze porozumět světovým záhadám, především po stránce antropologické. Věřil, že pomocí empirie a kauzality lze odpovědět na všechny otázky ohledně přírody a života. Nejprve má v úmyslu studovat práva, ale po přečtení Goethova pojednání „*O přírodě*“ se rozhoduje pro studium medicíny. Z Freuda se stává radikální mechanický materialista. Za povolání si vybírá lékařství,

² FREUD, Sigmund. *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*. V Psychoanalytic. nakl. vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997. 404 s., front. Sebrané spisy Sigmunda Freuda; kniha 11. ISBN 80-901601-9-0.

následně pak přechází na psychiatrii k prof. Meynertovi. O chirurgii zájem nejeví, naopak se stává docentem neuropatologie a díky svým pracím objevuje anestetické účinky kokainu. Freud získává stipendium a odjíždí do Paříže, kde se setkává s psychiatrem Charcotem, který způsobí Freudův přechod od neurologie k psychopatologii.³ Freuda ovlivnil Charcot svým studiem hysterie. Konkrétně tím, že za její příčinou stojí nějaké trauma. Po návratu si Freud otevírá ordinaci pro nervové choroby, zároveň se věnuje své neurologické, anatomické a histologické aktivitě. Léčení neuróz pro něj nabývá životního významu, používá při něm hypnotickou sugesci, která mu ale nepřináší ucelený úspěch. Další vývoj v léčení hysterie je spojen s prací dr. Breuera, jež využívá katartické metody.⁴ Spolu vydávají roku 1895 *Studie o hysterii*, kde jsou plně shrnuty jejich poznatky. „Když roku 1886 Freud v nadšení pro nové myšlenky pocházející z Francie vykládal své názory na hysterii, narazil na chladné přijetí a tuhý odpor.“⁵ Breuer se od dalšího zkoumání odvrací a Freud pokračuje sám. Podle Charcota je hysterie záležitostí pouze ženskou, Freud tak naráží u lékařské společnosti na odpor, když vyslovuje názor, že může být hysterický i muž. Katartickou metodu předělává na metodu volných asociací, což je pokládáno za základ vzniku psychoanalýzy. Spočívá především v rozboru zážitků z dětství a rozboru snů, což můžeme vidět v jeho díle *Výklad snů* z roku 1900. Díky vlivné pacientce je v roce 1902 jmenován universitním profesorem, a jeho postavení se tak výrazně mění, řádně je jmenován ale až roku 1920.

³ CVEKL, Jiří. Portréty Sigmund Freud. 1. Praha: Orbis, 1965, ISBN 978-80-7185-447-6

⁴ Breuer byl vídeňský lékař, který objevil, že pomocí hypnózy je možno dosáhnout terapeutického úspěchu. Ta se tak stala cennou pomůckou při léčení neuróz. Roku 1893 spolu vydali zprávu „*O psychickém mechanismu hysterických jevů*“ a roku 1895 již knihu „*Studie o hysterii*“, kde nazývají svou metodu katarzní. Sám Freud o Breuerovi napsal: „Sdíleli jsme spolu všechny vědecké zájmy. Z tohoto vztahu jsem přirozeně více získal já. Vývoj psychoanalýzy mě později připravil o jeho přátelství. Nezapltil jsem tuto cenu lehkou, ale bylo to nevyhnutelné.“ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, s. 17-18. ISBN 80-207-019-5.

⁵ CVEKL, J., pozn. 3, s. 45.

Koncem století jsou vypracovány základy psychoanalýzy, objevují se první stoupenci a je vytvořeno psychoanalytické hnutí, tzv. komité, složeno z nejužších a nejschopnějších stoupců. Toto hnutí muselo často čelit náporu odpůrců, kdy psychoanalýzu charakterizovali jako nemravnou nevědeckou či dokonce škodlivou. K Freudovým stoupcům v tomto období patří například Alfred Adler a Carl Gustav Jung. Adler byl zastáncem historického materialismu, k psychoanalýze přihlížel především z hlediska problémů v sebehodnocení, méněcennosti a komplexu inferiority a nadřazenosti. Do sporů s Freudem se dostal mimo jiné pro omezení významu sexuality a nevědomí. Sám pak zakládá „*sdržení pro svobodnou psychoanalýzu*“. Jung se naopak od Adlera soustřeďuje na nevědomí a snaží se vytvořit analytickou psychologii, jejímž úkolem by bylo objasnit individuální a kolektivní nevědomé procesy. Vztah Junga a Freuda byl velice proměnlivý, vždy závisel na jejich aktuálních názorech. Jung kritizoval Freudovo pojetí libida, které později předělal na psychickou energii zbařenou sexuality. Nakonec se také odděluje a zakládá školu „*analytické psychologie*“. ⁶ Důležitý vývoj ve Freudově myšlení je období války, patří mezi nejneproduktivnější jeho života. Po válce hnutí opět musí čelit neshodám, tentokrát mezi svými stoupcy. Dnes je hnutí rozštěpeno na ortodoxní Freudovi přívržence a na část reformistickou. V roce 1923 se u Freuda projeví náznak rakoviny, které podléhá roku 1939. I tato nemoc ovlivnila jeho myšlení a ve svých pracích se věnuje více otázce života a smrti a do konce života shrnuje své dosavadní názory, utřídí je a vydává nové shrnutí o psychoanalýze, která už není jen lékařskou metodou, ale aplikuje ji i do oblastí filosofie, sociologie a náboženství. Tak vznikají dvě tváře psychoanalýzy, lékařsko-psychiatrická a kulturně-historická. Freudovy myšlenky se staly stavebními kameny pro spoustu myslitelů. ⁷

⁶ CVEKL, J., pozn. 3

⁷ CVEKL, J., pozn. 3

V první řadě k důkladnému pochopení je třeba vysvětlit psychoanalýzu samotnou. Ta měla při svém vzniku spoustu důležitých rysů, byla zaměřena proti dosavadnímu vnímání psychologie, poukazovala na význam psychických zážitků a primárně sloužila jako metoda používaná k léčbě nervově nemocných. Má vývojový přístup k psychopatologii, rozkrývá vývojová stádia a druhotné následky různých poruch dětství a dospělosti a faktory, které je ovlivňují.⁸ Je to výměna slov, kdy pacient vypráví o svých minulých zážitcích, nynějších dojmech, shrnuje svá přání a lékař naslouchá a obrací jeho pozornost k určitým symbolům, ukazuje mu směr. Tento postup je nazván volnou asociací. V tomto období ještě psychoanalýza netuší svůj další záměr, prozatím se snaží pomáhat psychiatrii a hledá souvislost mezi poruchami duševními a tělesnými.

Psychoanalýza tvrdí:

1) Duševní pochody jsou samy o sobě nevědomé, rozlišuje mezi vědomým a duševním (v tomto tvrzení se rozchází s vědou).

2) Při vzniku duševních chorob hrají roli nedoceněná sexuální hnutí (odsuzován odpůrci za dávání přílišného významu sexualitě).⁹

⁸ SROUFE, L. A., EGELAND, B., KREUTZER, T. (1990). *The fate of early experience following developmental change: longitudinal approaches to individual adaptation in childhood. Child Development* 61: 1363-1373

⁹ FREUD, S., pozn. 2.

2 Freudův vývojový model

„Psychoanalýza se takřkajíc narodila s dvacátým stoletím, na publikaci, s níž vystoupila před svět jako něco nového, v mém „*Výkladu snů*“ je uveden letopočet 1900. Nevznikla však, jak je samozřejmé, z ničeho ani nespada z nebe, navazuje na starší věci, v nichž pokračuje, vzniká z podnětů, jež zpracovává. Její historie tak musí začít vylíčením těch vlivů, které byli pro její vznik určující, a nesmí zapomínat ani na doby a stavy před jejím vytvořením.“¹⁰

2.1 První fáze, prepsychoanalytické období 1881-1900

Zde se pokusím nastínit Freudovu psychoanalytickou historii, přičemž vycházím především z díla Petra Fonagy a Maryho Targeta s názvem *Psychoanalytické teorie*, dále z poznámek Doc. Václava Mikoty, získaných při analytickém kurzu, a jednotlivé fáze pak doplňuji citacemi a výňatky z Freudova díla samotného.

2.1.1 Metoda katarze

Psychoanalýza se postupně vyvíjela z metod hypnózy při léčení hysterie podanou dr. Breuerem, kdy je pacient uveden do hluboké hypnózy a pak vypráví o zážitcích. Pro jejich lepší vybavení používal Breuer tlaku na čelo. Jeho první model předpokládá tedy vytěsněné trauma, jehož obsahová

¹⁰ FREUD, Sigmund. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924*.

V Psychoanalytic. nakl. vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1999. 383 s., front. Sebrané spisy Sigmunda Freuda; 13 kniha. ISBN 80-86123-09-X.

stránka byla zapomenuta. Do vědomí se dostávaly jen emoce, afekty, symptomy. Nemocný člověk byl na své trauma fixován.¹¹ Roku 1893 Freud s Breuerem prohlásili, že hysterikové trpí z velké části vzpomínkami.¹² Spojením traumatu a symptomů pomocí hypnózy mělo vést k pochopení a k léčbě. Katarze otevřela cestu do vědomí. Symptom tedy reprezentuje rané trauma v převedené podobě způsobem přeměněné fyzické energie.¹³

2.1.2 Zřeknutí se hypnózy

Katartická metoda při hypnóze se ale zdála být nedostatečným řešením pro léčbu. Její výsledky nebyly trvalé, trvaly tak dlouho jak dlouho působil vliv lékaře. Také ne každého pacienta bylo možno do hypnózy uvést. Freud se sám nedokázal smířit s představou, že někomu vsugeruje odstranění jeho symptomů a on se uzdraví. Chtěl hledat příčinu těchto symptomů a k tomu si našel jinou techniku, techniku analýzy. Freud proto předělává svou metodu, byl si také vědom, že pokud je člověk schopen o zážitcích vyprávět, nepotřebuje k tomu hypnózu. Vylučuje tedy hypnózu a nahrazuje ji metodou volné asociace, kdy pacient vědomě a upřímně popisuje své zážitky a neopomíjí ani ten, který se mu jeví jako nesmyslný či nepříjemný. Doslova tak Freud o nemocném říká: „... že úspěch psychoanalýzy závisí na tom, zda se snad nedá svést, aby potlačil jeden nápad, protože jej má za nedůležitý nebo nepříslušný k tématu, a

¹¹ Představa, která byla vytěsněná, se pohybovala ve stavu, v kterém nebyla schopna uvědomění.

¹² FREUD, S., pozn. 10, s. 13.

¹³ FONAGY, Peter a Mary TARGET. *Psychoanalytické teorie*. Praha: Portál, 2005, s. 47. ISBN 80-7178-993-3.

druhý, protože se mu zdá nesmyslný.“¹⁴ Léčení hysterie se tak stává základem vývoje psychoanalýzy.

K volné asociaci pacienta patří volně zavěšená pozornost terapeuta, měl by na terapii nahlížet jako mikroskop, jedním okem. Sledovat pacienta a zároveň pozorovat, jaké pocity jsou vyvolávány uvnitř jeho samého.¹⁵ Jestliže pacient volně asociuje, dříve či později se dostaví přenos.¹⁶ Tato teorie je důležitým nástrojem psychoanalýzy. V podstatě to znamená, že pacient do vztahu k lékaři promítá své dosavadní zkušenosti z podobných zažitých vztahů a puzení k opakování vede ke vzniku tohoto přenosu.¹⁷ Odporem se stává přenos tehdy, dosáhne-li určité intenzity.

Prvotně Freud zastával názor, že příčina neurózy tkví v zážitcích z dětství. Konkrétně sexuálního zneužití či svedení v dětství. Této myšlenky se Freud samozřejmě držel za nesouhlasu Breuera a v roce 1896 za ni byl odsouzen také spolkem. Později od tohoto názoru zčásti upouští a přiznává, že ani on sám si nedokáže představit, že by ho jeho otec zneužil. S objevem volné asociace dává Freud důležitý význam sexuálním zážitkům a věnuje svou pozornost na vývoj sexuálních pudů, což bude objasněno dále.

¹⁴ FREUD, Sigmund. Výklad snů. 2. vyd. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1994, s. 64. ISBN 80-901916-0-6.

¹⁵ MIKOTA, V. *Základy psychoanalytické teorie*. (přednáška) Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii, 24. 3. 2012.

¹⁶ Vztah, který vzniká při léčbě psychoanalýzou. Je definován jako citový vztah pacienta k lékaři, který přesahuje míru racionality, mění se od něžné oddanosti po tvrdé nepřátelství. Tento přenos vstupuje v pozitivní i negativní formě do služeb odporu a v rukou lékaře je mocnou zbraní při léčbě. (Freud, 1998) Přenos byl definován na případu Anny O.

¹⁷ CVEKL, J., pozn. 3, s. 46-47.

2.2 Druhá fáze, topografický model 1900-1923

V prvním období psychoanalýzy vzniká nejvíce základních pojmů. Už nejen zážitky z dětství ale i nevědomá vytěsněná přání mají vliv na stav biologického napětí a příčinu neurózy.¹⁸ Ve Výkladu snů Freud popisuje toto napětí jako konflikt mezi nevědomým pudovým přáním a představou ideálního mravního Já.¹⁹ Už se neptá svých pacientů, co strašného se jim stalo, ale říká, že je třeba se rozpomenout na rané konflikty našeho Já. Používá při tom metaforu Medúzy (Medúza představuje úzkost z kastrace), když se člověk na dříve nepojmenované podívá, zjistí, že nezkašený. Stejně tak i vytěsněné je třeba pojmenovat, aby mohlo vstoupit do předvědomí.

Freudův zájem se tedy obrátí více na pudy a na vytěsněná přání a co může mít za následek jejich splnění.

2.2.1 Vědomí nevědomí a předvědomí

Topografický model definuje tři vrstvy mysli, nejhlubší je vrstva *nevědomí*, která se zásadně liší od *vědomí* a střední vrstvou je zde *předvědomí*.²⁰ Toto rozdělení je nejdůležitějším předpokladem psychoanalýzy. Psychoanalýza nevidí základ psychična ve vědomí. V tomto pohledu je ve výrazném protikladu oproti Wundtovi a Jamesovi, pro které byla psychologie studiem vědomé zkušenosti.²¹ Freud lidskou mysl připodobňoval k ledovci, jehož špička vyčnívající na hladinu je vědomá část naší mysli a mohutný

¹⁸ FONAGY, TARGET, P. - M., pozn. 13, s. 50

¹⁹ V tomto díle Freud definuje svou teorii pudu. Libido definoval jako psychickou reakci pochodu v těle, která vede k uspokojení. Pud je zobrazení v psychice, vědomé nebo nevědomé. MIKOTA, V. *Základy psychoanalytické teorie*. (přednáška) Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii, 24. 3. 2012.

²⁰ FONAGY, TARGET, P. - M., pozn. 13, s. 50-56

²¹ KASSIN, Saul. *Psychologie*. Brno: Computer Press, 2007, s. 7. ISBN 978-80-251-1716-3.

zbytek představuje nevědomí. Toto nevědomí je dvojí, nevědomé, na které musíme vynaložit námahu, a latentní neboli předvědomé, u kterého snadno dochází k přeměně do vědomí.²² Obhájení existence nevědomých duševních pochodů pochází z nové zkušenosti při zkoumání chybných úkonů. Sny jsou z většiny případů výtvořem tohoto nevědomí. Předvědomí slouží jako cenzura pro vstup myšlenek do vědomí. Nevědomí je řízeno principem slasti, vědomí naopak principem reality. Co to pro člověka znamená tato existence nevědomí? Že aniž by si toho byl vědom, je stále puzen k uspokojování svých pudů a potřeb, které mají sexuální a agresivní charakter. Člověk se snaží je držet od svého vědomí co nejdále. Freudova psychoanalýza předpokládá existenci omezujících sil, a pacient se při léčbě učí je překonávat. Tuto omezující sílu nazývá později *odporem* a myšlenky, které bylo třeba si procesem psychoanalýzy dostat k uvědomění, byli nejprve *vytěsněné*.²³ Pokud se člověk nachází v tomto odporu, je zjevné, že mu něco začalo bránit ve sdělování svých myšlenek, začne se obávat, že ztratí svou vnitřní rovnováhu a sebeúctu. Z tohoto důvodu si terapeut všímá, když se pacient zarazí, přerékne, otálí s výpovědí apod.

²² FREUD, S., pozn. 2.

²³ Síla, která působí proti uvědomění si myšlenky, drží ji nevědomou a ona je ta, která ji do nevědomí přivedla. Odpor proti volné asociaci je všudypřítomný. Je z pěti zdrojů, z vytěsnění, nevím o vnitřním konfliktu, nemohu ho řešit a vznikne symptom. Druhý je z id, lidé rádi chodí po vyšlapaných cestách, člověk ostýchavě chodí po nových cestách. Odpor z Nadjá, což je souboj norem. Odpor z druhotného zisku nemoci, není moc důležitý. U některých neuróz, kde rodina uznává příznaky, si pacient uzná větší respekt pro svou osobu. Odpor u přenosu znamená, že nevědomky analytika považujeme za člověka, kterému se nedá nic říct.

MIKOTA, V. *Základy psychoanalytické teorie*. (přednáška) Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii, 24. 3. 2012.

2.2.2 Chybné úkony, jako je přeřeknutí, zapomenutí, přeslechnutí, mylné čtení ...

Jejich výklad vede k odhalování nevědomého, tedy skrz ně mohou být bezděčně vyjádřena nevědomá přání. Jsou velmi časté a snadno pozorovatelné. Nutná podmínka k přeřeknutí je potlačení existujícího záměru něco říct. Osoba má najednou neznámou tendenci nahradit něco za něco, o čem ví ve svém vědomí, ale v danou chvíli k tomu nemá přístup. Vznikají z různých fyziologických dispozic člověka především: 1) je - li člověk lehce indisponován či unaven, 2) je - li vzrušen, 3) je - li zaujat jinými věcmi²⁴ Lidské Já je tedy slabě omezeno a je posílena jeho nevědomá stránka.

Zkoumání Freudovi potvrdilo, že chybné úkony jsou duševní akty, které jsou plnohodnotné a mají svůj cíl o určitém významu a obsahu, a může je tak označit za první výsledek psychoanalýzy pro psychologii.²⁵

2.2.3 Význam snů

Ke zkoumání snů se Freud dostává skrz psychoanalytickou léčbu neurotiků. Pacienti často hovořili souběžně jak o svých symptomech, tak o svých snech, a tak vzniká myšlenka, že sny mohou mít v psychoanalýze značný smysl a význam. Nálada, kterou nám poskytne probuzení ze snu, vydrží třeba celý den. Hybnou silou ve snu je nevědomí. Při výkladu je třeba postupovat následovně, vyložit sen *zjevný*, to co bylo snem ve sdělené podobě pacienta, na sen *latentní*, což jsou myšlenky, které ve snu hledáme. Zjevný obsah snu je zkreslený. Snící si musí vybavit asociace s obsahem snu spojené, například zbytky dne nebo jiné nápadné prvky. Asociace se pak spojují s realitou, a sen se začíná vyjasňovat. Freud říká, že sen zpracovává denní zbytky a zároveň se v něm objevuje infantilní proces. Žádný sen nevznikne, aby neměl nějakou infantilní složku, něco z dětství, má vždy hlubší rovinu, na které se odráží

²⁴ FREUD, S., pozn. 2, s. 23.

²⁵ FREUD, S., pozn. 2, s. 51.

dávné zážitky, které v nás zůstávají. Analytik využívá překladu symbolů, zjevujících se ve snu, kde zastupují něco jiného. Jeden symbol v sobě může zahrnovat dlouhý příběh. Symbolické užívání jazyka pochází z dob mytologie, a proto se výklad snů jeví podobně jako luštění či dešifrování starého obrázkového písma. Jazykem v našich snech je naše nevědomí, které se dostává do konfliktu s vědomým. Toto nevědomé hnutí ve snu uspokojuje nesplněné vytěsněné přání. Freud ve svém *Výkladu snů* říká: „Smíme se tedy domnívat, že původci utváření snu jsou v každém člověku dvě psychické síly, z nichž jedna vytváří přání, projevené snem, kdežto druhá toto snové přání cenzuruje.“²⁶ Druhá psychická síla, cenzurující snové přání je zbytek odporu, který nám zůstal ve spánku oslaben. A ten způsobuje onu zkreslenost a zkomolenost, mluvíme o tzv. snové deformaci. V *Nových přednáškách k úvodu do psychoanalýzy* Freud toto pojetí upřesňuje a tvrdí, že sen je *pokusem* o splněné přání. Význam snů dopomáhá k průpravě studia neuróz. Samotná práce s nimi poskytuje pohled do nevědomí a v dějinách psychoanalýzy znamená její obrat k hlubinné psychologii.²⁷

2.2.4 Teorie pudu

Tato teorie bude důležitá k pochopení pozdějšího rozboru davové psychologie, proto je dobré si ji přiblížit. Jak již bylo řečeno teorii pudu Freud naznačil ve svém díle *Výklad snů*, dále ji rozvíjí v díle *Mimo princip slasti* a v *Psychologii masy a analýze Já*. Již základem topografického modelu je právě ztěžejším tématem důraz na pudový konflikt. Pudy jsou síly působící na

²⁶ FREUD, Sigmund. *Výklad snů*. 2. vyd. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1994, s. 90. ISBN 80-901916-0-6.

²⁷ FREUD, Sigmund. *Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*. V *Psychoanalytic*. nakl. vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997. 157 s., front. Sebrané spisy Sigmunda Freuda; kniha 15. s. 9-28. ISBN 80-86123-00-6.

duševní aparát člověka. Snaží se prodrat ke svému uspokojení a naráží tak na odpor, který vyvstává z jednotlivých instancí. Charakterem pudu je nutkání k opakování, znamená zdroj slasti. Pudy se snaží znovuobjevit dřívější stav, jsou konzervativní, tento dřívější stav hledají i třeba novými cestami. Cílem všeho života je podle Freuda smrt.²⁸ Zde mluvíme o pudech Já, na druhé straně proti nim jsou stavěny pudy sexuální. K pudům Já byly zprvu řazeny i pudy sebezáchovy, zabraňující jiné smrti než anorganické, a naopak sexuální se snažili o spojení dvou buněk. Toto pojetí je dualistické, ovšem není finální.

Pro učení o pudech se důležitým pojmem stává libido. Libido zde není dobré definovat jako pohlavní pud ale spíše energii, kterou Já vkládá do svého objektu. Získává svou energii z pudů, je jejich projevem. Freudův pojem libida prodělává vývoj. V roce 1914 v díle *Úvod do narcismu* používá metafory měňavky a améby na vysvětlení libida.²⁹ Při zamilovanosti lidské Já neboli jeho narcistické obsazení sebe ubude. Freud si zde uvědomil, že to co původně definoval, jako libido k jinému člověku se může projevit jako uražená sebeláska. Vypadá to tak, že se libido oddálí od svého objektu, obrátí se k Já, a tak se vytvoří narcistické libido. To bylo na jedné straně sexuálního charakteru a na té druhé tíhlo k pudu sebezáchovy. Tak vznikla první komplikace pudové teorie. V roce 1920 v díle *Psychologie masy a analýza Já* formuluje pojem thanatos, pud smrti. První formulace je taková, že libido je pud života a thanatos naopak tíhne ke smrti.³⁰ Původní protiklad tak již nevyhovuje a Freud začne dělit pudy na pudy života a smrti.

²⁸ FREUD, S., pozn. 10, s. 211-217.

²⁹ Jedná se o jednobuněčného živočicha v klidu, ale pokud se v jejím okolí vyskytnou výživné korpuskule, vyšle paprsky, aby je strávila, a vrátí se do původu a její tělo se zmenší.

³⁰ MIKOTA, V. *Základy psychoanalytické teorie*. (přednáška) Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii, 24. 3. 2012.

2.2.5 Stadia sexuálního vývoje libida

Volná asociace objevuje příčinu traumatických zážitku v raném sexuálním životě. Psychosexuální vývoj byl navržen roku 1905 ve Freudově práci *Tři pojednání k teorii sexuality*. Sexuální pud je nazýván libidem, má svůj cíl a svůj objekt. Vývoj tohoto libida je rozdělen na tři fáze. V každé z nich usiluje o své uspokojení a jeho zdrojem je tělesný orgán. Člověk je vystaven konfliktům, mezi svým Já a pudovými přáními a to jakým způsobem je překoná, zda dosáhne jeho přání uspokojení či nikoliv, bude ovlivňovat jeho vývoj osobnosti. Člověk se na danou fázi může fixovat nebo se k ní navracet. O kousek dále si povíme něco o regresi, jako obranném mechanismu, který souvisí právě s touto fixací.

O lidském vývoji můžeme vznést dva názory na základě Freudovi klinické práce.

- 1) Osobnost se utváří během prvních několika let života
- 2) Prohlášení o psychosexuálních konfliktech je klíčové ³¹

Vývoj člověka tedy neodlučně souvisí s vývojem jeho sexuálního pudu. Podle těchto fází lze také určit charakter člověka. Na charakterologii, kterou má Freud v jednotlivých fázích navazuje Fromm a rozvíjí ji ve svém pojetí etiky. Tvrdí ale, že se Freud mýlí v příčinných vztahu mezi erotogenními zónami a charakterovými rysy. ³²

³¹ KASSIN, S., pozn. 21.

³² FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993, s. 151. ISBN 80-206-0290-9.

2.2.5.1 Jednotlivé fáze vývoje libida:

Toto rozdělení Freud definoval už ve svém díle *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy*, konkrétně v 21. přednášce s názvem *Vývoj libida a formy sexuální organizace*.

2.2.5.1.1 Orální období

Zdrojem slasti v tomto stádiu jsou ústa. Toto období je rozděleno na dvě fáze. Nejprve vchází do popředí ústní část neboli sání a pak se přidává kousání neboli orálně-sadistická fáze. Podle těchto fází můžeme osobudělit osobu na aktivní a pasivní. Orální charakter osobnosti spočívá v prožívání extrémů mezi pesimismem a optimismem, v rozpolcenosti a netrpělivosti.

2.2.5.1.2 Anální období

Souvisí s vypořádáním se s chozením na nočník. Dítěti jde o slastné udržení stolice. Konflikt se opět objevuje mezi splněním přání či obranou proti němu. Anální povaha je charakteristická pořádností, nepružností a nenávisí vůči plýtvání.

2.2.5.1.3 Falické období

Toto je období 3-5 let dítěte, kdy vzniká oidipovský komplex. Neurotické potíže pocházejí právě z jeho nedořešení. Chlapec si začne uvědomovat své pohlaví a pociťovat vyšší citovou vazbu k matce, ta se stane jeho objektem lásky. K otci naopak cítí nevraživost a touží ho nahradit. Pozdější studie potvrdilo, že v tomto věku má dítě vyšší genitální vjemy. Freud nazývá infantilní amnézií to, že zapomeneme, že jsme si v tomto věku hráli s genitáliemi, i když bez uspokojení. Tato aktivita je doprovázena fantaziemi o

opačném pohlaví.³³ Dítě by si přálo zažít něco příjemného s různopohlavním rodičem. Dítě je ve své oidipovské touze zklamáno a nejmocnějším motivem pro opuštění této touhy je kastrální úzkost. Chlapec vidí dívku, která tam dole nic nemá, tak si myslí, že byla kastrálně potrestána od otce. Kastrální komplex má být silou, která člověka odradí od oidipovského přání oženit se s matkou. Ze strachu z kastrace se chlapec s otcem identifikuje a jeho přání se řeší odkladem. V latentním období tyto zájmy ustoupí do pořadí. V adolescenci, kdy se zájmy opět projeví, matka už není na prvním místě. V pubertě už o mámu nestojí, člověk je dostatečně individuován. Latentní období je vystřídáno obdobím genitální sexuality. U vývoje ženské sexuality dochází k rozdílu, dívka si až do oidipického období myslí, že je chlapec, když zjistí, že nemá penis, začne mu závidět jeho autoerotickou slast. Této závidosti se celý život nezbaví a nikdy se u ní nevyvine sídlo norem a ideálu a v těchto věcech bude vždy spoléhat na manžela. Tomuto tématu o ženskosti věnoval Freud celou jednu přednášku ve svých *„Přednáškách k úvodu do psychoanalýzy“*. S touto představou ženského vývoje nesouhlasili Fromm a Horneyová, představitelé amerického proudu. Fromm naopak o oidipovském komplexu píše: „Podle mého názoru však tento konflikt není zaviněn hlavně sexuální rivalitou, ale vyvěrá z dětské reakce na tlak rodičovské autority, která je sama podstatnou součástí patriarchální společnosti.“³⁴

Tento posun ve Freudově myšlení znamená rozdělení psychiky na tři vrstvy z nichž nejobsáhlejší je vrstva nevědomí. Jeho topografický model líčí neurozu jako konflikt, kde nebezpečí skýtá pudové uspokojení a jeho následné odříkání. Důraz, který přiřadil významu sexuality se stal být řešením pro tyto konflikty. Sny a chybné úkony jsou pak projevem našich nevědomých procesů.

³³ MIKOTA, V. *Základy psychoanalytické teorie*. (přednáška) Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii, 24. 3. 2012.

³⁴ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. Praha: Aurora, 1997, s. 125. ISBN 80-85974-18-5.

Freud postavil sen na stupeň duševního úkonu na rozdíl od vědy, která v něm spatřovala pouhý tělesný pochod. Úkolem psychoanalytika je dostat to, co je nevědomé zpátky do vědomí, protože tím, že se nalezne původ nemoci, přijde a její odstranění. Freud zavedl psychologii nevědomí. Základními pilíři psychoanalýzy se stalo učení o odporu a vytěsnění, učení o nevědomí, o etiologickém významu sexuálního života a o důležitosti dětských zážitků.

2.3 Třetí fáze, strukturální model 1923-1939

Nedostatečně a z hlediska praxe nevyhovujíc se začalo Freudovi jevit jeho rozdělení na vědomé, nevědomé a předvědomé. Především z pohledu Já, které jak vysvětluje je závislé vědomí, ovládající vzruchy do vnějšího světa. Od Já vycházejí vytěsňující akty, a to co je vytěsněno, je v analýze v protikladu k Já. To znamená, že z Já vychází odpor, který je nevědomý. Nevědomé se tak stává mnohoznačným, nespadá v jedno s vytěsněným a je třeba nové definice.³⁵ Freud hledal odpovědi na nevyřešené otázky jako, odkud se bere pocit viny v člověku, odkud pochází pud, který potlačuje sexuální pud tedy nevědomý odpor?

2.3.1 Já Ono a Nadjá

Přepracování modelu tří myslí, které uvedl v článku *Já a ono* v roce 1923, vedlo ke vzniku tripartitního strukturálního schématu Ono, Já a Nadjá. Konflikty v mysli jsou podle Freuda uspořádány kolem tří témat: a) přání versus morální příkaz, b) přání versus realita, c) vnitřní realita versus vnější realita.³⁶ Jinými slovy patologický konflikt je mezi silou v Onu a mezi silami Nadjá a zprostředkovatelem je zde Já. Nyní je celý konflikt nevědomý. A to,

³⁵ FREUD, S., pozn. 10, s. 194-195.

³⁶ FONAGY, TARGET, P. - M., s. 48.

co dříve bylo nazýváno Já jako synonymum subjektu je nyní myšleno jako selbst.³⁷ V tomto modelu neuróza vzniká především z přehlčeného Já, které uvede do chodu své obranné mechanismy, o nichž bude zmínka dále. Při volné asociaci už není předmětem jen Ono, ale do středu zájmu se dostává Já. Anna Freud nám k tomu říká: „Když se však pozorování pohybuje mezi Ono a Já, když se zájem pne dvojím směrem, k oběma stránkám člověka, kterého máme před sebou, teprve pak se děje to, čemu říkáme psychoanalýza.“³⁸

Nové rozdělení tedy předpokládá důkladnější vymezení toho, co je vědomé a co je nevědomé. Já se musí definovat, tak, aby zahrnuje i vytěsněné. Aby něco bylo vědomé, musíme to přivést do stavu vnímání. Toto Já vychází ze systému vnímání a zahrnuje sebou i předvědomé. To, co se bude chovat jako nevědomé, se nazve Ono. Já se sférou Ono není ostře odděleno. Dokonce svou částí s ní splývá i vytěsněné ale díky ní může komunikovat s Já. Já vynakládá úsilí, aby prosadilo své, snaží se nahradit vládnoucí princip slasti ve sféře Ono principem reality. Při zkoumání našeho Já Freud zjistil, že Já je schopno pozorovat sebe sama, že se rozštěpí a funguje jako naše svědomí a zároveň jako nevědomí pocit viny, obsahuje etické a morální zásady. Tuto instanci nazval Nadjá. Tato část našeho Já s námi není od narození, vzniká během našeho života, je zbytkem prvních našich voleb v období oidipovského komplexu. Je lépe pozorovatelná než Ono, neboť je z větší části vědomá, lze ji ale pozorovat právě jako onen kritický pocit viny, jinak s Já splývá. Nadjá v sobě obsahuje jak rysy individuálního vývoje, tak rysy druhu. Já má také schopnost identifikace, kdy se Ono muselo vzdát svého objektu lásky. Při takové ztrátě se Já identifikuje, vytvoří příslušný objekt uvnitř sebe, má tak

³⁷ MIKOTA, V. *Základy psychoanalytické teorie*. (přednáška) Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii, 24. 3. 2012.

³⁸ FREUD, Anna. *Já a obranné mechanismy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, s. 17. ISBN 80-7367-084-4.

schopnost ovládat své Ono a nahradit mu ztrátu jeho objektu. ³⁹(Freud, 1998, s. 192-210)

2.3.2 Obranné mechanismy

Tento model Freudovi přispěl k rozpoznání obranných mechanismů, které v Já působí. Rozsáhleji a jako první toto téma vypracovala jeho dcera Anna v knize *Já a obranné mechanismy*, kterou jsem si vybrala pro stručné přiblížení. Obrana má stejný účel jako odpor, snaží se udržovat od vědomí člověka pocity, které ho rozhodí. Jsou to tedy opatření, které chrání Já před působením vnějšího světa, před silou pudů a afektů, které v nás vyvolávají úzkost. Pudová hnutí mající svůj cíl se budou snažit překonat hranice Já. Jedno z takových opatření je vytěsnění, nelze jej zachytit, jen zpětně zrekonstruovat. Patří k dřívějším pojmům psychoanalýzy, kdy bylo neodlučně spjato s odporem, nyní je zaškatulkováno do krabičky s nálepkou „ochranná opatření Já“. K ostatním obranným mechanismům patří popření, izolace, regrese, reaktivní výtvar, projekce, introjekce, přesun neboli sublimace, obrat proti Já, obracení v opak apod. Kombinací projekce a introjekce vzniká identifikace. Zvláštní případ obrany je také regrese. ⁴⁰ Je to návrat k ranějšímu stádiu našeho fungování. Jedná se o obranný proces, jehož prostřednictvím se pacient chce vyhnout nepříjemným pocitům, tím, že se navrátí do ranějšího stádia vývoje svého Já. Mluvíme o fixaci v jednotlivých stádiích. Jedinec prošel neuspokojivě stádiem, anebo neprošel vůbec. Tato situace může nastat, pokud jsme frustrováni, např. v orální fázi jsme si málo užili symbiózu s maminkou, anebo nás drží přílišné uspokojení a nechťelo se nám toto stádium opustit. Je třeba, aby se pacient k těmto zážitkům dostal, aby začal vnímat, jak se mu žije a posílil tak své vnitřní zdroje. Regrese v terapii je dočasná, cílem je, aby se

³⁹ FREUD, S., pozn. 10, s. 192-210.

⁴⁰ FREUD, A., pozn. 38, s. 36.

člověku dařilo lépe v jeho životě a vztazích. Zajímavý obranný mechanismus je sublimace, o ní si řekneme více v kapitole věnované kultuře.

Pozorovat tyto opatření je možno například při projevujícím se odporu během asociace, kdy se Já staví proti svému Ono. Při léčbě se prvotně konstruovala analýza Ono, s objevem těchto mechanismů, přicházejících z Já, se psychoanalýza soustřeďuje na obě instance. K analýze Ono slouží hlavně rozbor snů, chybných úkonů a přenos, naopak k rozboru Já je třeba rozpoznat obranné mechanismy. Freud se pokoušel obranný mechanismus zlomit, aby se hysteričtí pacienti, kteří ho navštěvovali, mohli přes tu obranu dostat ke svým psychickým obsahům, a tak jim tak pomohl s tím, co je sužovalo.

2.4 Další zájmy psychoanalýzy

Již na začátku jsme řekli, že psychoanalýza dalekosáhle přesáhla svůj záměr. Přesněji od roku 1910 se stále více Freud snaží z poznatků psychiatrických vyvozovat závěry antropologické. Postup, jež byl aplikován při používání psychoanalýzy, se stal pro Freuda stěžejní pomůckou. Zde jsou nastíněné nejdůležitější její další zájmy, které Freud formuloval ve svých *Sebraných spisech z let 1909-1913*.

2.4.1 Filosofický zájem

Filosofie, jež byla vytvořena na bázi psychologie, se tudíž nemůže odvracet od psychoanalýzy. Musí se postavit čelem k pojmu nevědomí. Její dřívější zkoumání vidělo nevědomí v něčem neuchopitelném a nejasným, nebo naopak připodobnili duševno k vědomí a nevědomí v něm tedy nemělo místo. Psychoanalýza má filosofii pomoci ukázat na slabá místa jejich nauk

2.4.2 Biologický zájem

Psychoanalýza určuje za příčinu neuróz sexuální poruchy. Pozorování vývoje dětské sexuality, která je důležitým stavebním kamenem pro sexualitu v dospělosti vznikají významná pojetí pro biologii. Dětská sexualita je složena z řady pudů, vázaných na různá erotogenní místa, jež se snaží o své uspokojení. V tomto pojetí sexuality není míněna pouze její rozmnožovací funkce, ale především snaha o sebezáchovu, přijímáním potravy, vyměšování apod. Biologie dává funkci pudu ucelenější představu.

2.4.3 Kulturně-historický zájem

Psychoanalýza zkoumá dětství člověka a srovnává ho s ranými dějinami národa, které přispívají k řešení problémů. Postup psychoanalýzy je nápomocný k získání skrytého smyslu ze snů a ten lze aplikovat na lidskou fantazii, mýty či pohádky. Stejnými poznatky se snaží vysvětlit původ institucí jako je náboženství, mravnost, právo, filosofie. Člověk uspokojuje své potřeby na vnějším světě a kulturní dějiny jen ukazují, jak nám realita toto uspokojení odpírá. Pro pochopení kulturního vývoje Freudovi pomohlo především jeho studium neuróz, o nichž tvrdí, že jsou asociálním výplodem. Doslova v knize *Totem a tabu* tvrdí o hysterii, že je jako zkomolenina uměleckého díla, nutká neuróza pak jako zkomolenina náboženství a paranoia jako zkomolenina filosofického systému. U tohoto zájmu, jak již napovídá téma této práce, se zastavíme. Prozkoumáme oblast náboženství, kultury a psychologie davu. První aplikací poznatků z psychoanalýzy byla kniha *Vtip a jeho vztah k nevědomí*. Je to aplikace na oblast estetiky, tou se ale v této práci zabývat nebudu, zajímá nás spíše čistě kulturní jevy.

3 Náboženství očima Freuda

„Po celoživotní oklice přes přírodní vědy, medicínu a psychoterapii se můj zájem navrátil k oněm kulturním problémům, které kdysi poutali k myšlení procitnuvšího jinocha.“⁴¹

Freud objasňuje náboženství z několika zdrojů. Své příspěvky do oblasti náboženství započal psát roku 1907 ve spise *Nutková jednání a náboženské úkony*, které složí jako předehra ke kulturním spisům. Roku 1912 se inspiroval Jungovým zájmem o analogii duchovní tvorby neurotických pacientů a primitivů. Dále pokračoval spisy *Totem a tabu*, *Budoucnost jedné iluze*, *Muž Mojžíš a monoteismus*.

3.1 Totemismus kořen náboženství

V již zmíněné knize *Totem a tabu*, která je Freudovým prvním pokusem využití hledisek a poznatků psychoanalýzy, se snaží o objasnění psychologie národů respektive oblast totemismu a otázku tabu, způsobem odlišným od svých předchůdců. Freud chce najít smysl totemismu z infantilních stop, které za své práce nachází u dětí.

Domněnku, že totemismus zanechal své stopy jak v náboženství, tak v mravech a zvycích, vyslovil roku 1869 Skot MacLennan, a věda jej následně potvrdila.⁴² Stejně tak i J. G. Frazer (*Totemismus a exogamie, Zlatá ratolest*), ze kterého Freud k tomuto tématu dosti čerpá, popisuje totemismus jako náboženskou soustavu. K hledání souvislostí volí Freud Australské obyvatele, které svou primitivností a zaostalostí mají nejbližší k národům pravěkým. U těchto národů lze vysledovat předstupeň našeho vývoje a tudíž je možné, jak

⁴¹ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, s. 56. ISBN 80-207-019-5.

⁴² FREUD, Sigmund. *Totem a tabu*. Praha: Práh, 1991, s. 72. ISBN 80-900835-1-X.

tvrdí Freud, vidět spojení psychologie přírodních národů s psychologií neurotického pacienta. A ač bychom u této ubohé rasy nepředpokládali nějakou mravnost, překvapí nás svým výrazně projevujícím se pohlavním omezením, jehož nedodržení by vedlo k incestnímu vztahu. Za tímto záhadným a starým „zákonem“ shledáváme totem, který zde nahrazuje náboženské a sociální instituce.⁴³ Ty se postupem času od sebe oddělily.

Z náboženského hlediska se projevuje především úctou a ochranou mezi člověkem a totemem. Zároveň je totem zahalen pod různá *tabu*. V knize *Totem a tabu* se píše: „Zákazy zabíjet a pojídat totem nejsou jediná tabu, jež se ho týkají. Někdy je též zakázáno dotýkat se ho, ba i jen na něj pohlédnout, v některých případech není ani dovoleno nazývat ho pravým jménem. Přestoupení těchto příkazů tabu, chránící totem, se samočinně trestá těžkým onemocněním nebo smrtí.“⁴⁴ Po sociální stránce spočívá totem tedy především v závazcích, příkazech a omezeních, které ukládá svým příslušníkům. Prvotní sexuální volba objektu je incestní.⁴⁵ Z obavy před incestem tyto národy zaváděly různá omezení.⁴⁶ Jedná se obzvláště o jeho spojení s pojmem

⁴³ Totemem se nazývá zvíře – předek, jeho vyobrazení nebo symbol a rovněž skupina lidí. Totem je mocný ochránce lidí, dává jim potravu. V. MATLOCHOVÁ, D. HOUŽVIČKOVÁ, M. VONDRÁŠOVÁ. *Filosofický slovník*. Bratislava: Svoboda, 1981, s. 487.

⁴⁴ FREUD, S., pozn. 42, s. 74.

⁴⁵ Incest odkazuje na sexuální vztahy mezi blízkými příbuznými. Pochází z Freudovy formulace Oidipovského komplexu, kde je definovaný jako konflikt dětských tužeb o opačném pohlaví. V díle *Totem a tabu* vysvětluje incest v antropologickém kontextu a poukazuje na to, že takové tabu hraje roli v každé lidské společnosti.

⁴⁶ První historický důkaz o zákazu incestu najdeme v Chammurabiho zákonníku.

Zákon z doby přibližně 1700 let před Kristem přikazoval, aby muž, který počne dítě se svou dcerou, byl hozen za brany města. Zákaz incestu pod hrozbou vyloučení ze společenství obsahuje i Třetí kniha Mojžíšova (cca 1300 př. Kr.), kde se můžeme dočíst: „Nikdo se nepřiblíží k některé ze svých blízkých příbuzných, aby odkryl její nahotu” (Lev. 18:6). Po výčtu snad všech příbuzenských kombinací následuje důrazné upozornění: „Každý kdo se dopustí kterékoli z těchto ohavností, bude vyobcován ze společenství svého lidu” (Lev. 18:29).

exogamie, což znamená, že zastupuje zákon, který tvrdí, že členové stejného totemu nesmí vstupovat do vztahů. Toto spojení je problematicky uchopitelné, nelze ani pořádně vysvětlit, zda je už spjata s totemismem nebo se k němu připojila, či z něj vyplynula. Vztahy uvnitř totemu jsou spíše než pokrevní sociální. Lze je přirovnat k náboženské obci, kde se lidé nazývají „bratře“ a „sestro“. Stejně tak příslušníci téhož totemu nenazývají matkou a otcem jen ony dva pravé, ale všechny potencionální. Jedná se o vztah jedince ke skupině. Zvláštní postoj, stejně tak i u civilizovaných národů, je pozorován ve vztahu zetě a tchýně. Freud tento vztah nazývá ambivalentním. A ze své psychoanalytické zkušenosti vyvozuje, že ambivalentní vztah u nich vyplývá z těchto motivů:

- 1) Stárnoucí matka se vciťuje do své dcery a hrozí zamilovanost do jejího muže, což u ní vyvolává odpor a při přílišném odporu vzniká neurotické onemocnění.⁴⁷
- 2) Muž u tchýně spatřuje dávnou volbu objektu, jako své vlastní matky.⁴⁸

Freud shrnuje, že přílišná omezení těchto národů se prostě snaží zabránit možnému incestu, který byl v dřívější době již znám a pouze dodává, že strach z něj je infantilní povahy, kterou nalézáme u neurotiků, kteří jsou jeho reprezentanti. Odkud se ale bere tento strach před incestem? Freud v poslední kapitole uvádí, že zákony přikazují jen to, k čemu my máme sklon. Neříkají nám, kdy jíst a pít, lidé to dělají z přirozenosti. Incest ale lidi pudí a oni společně uznávají, že jeho porušení, by vedlo ke škodám v jejich spolužití.

PÖTHE, Petr. Neviditelné oběti incestu. In: [online]. [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: http://www.dr-pothe.com/index.php?option=com_content&view=article&id=157%3Aneviditelné-oběti-incestu&Itemid=121

⁴⁷ FREUD, S., pozn. 42, s. 19.

⁴⁸ FREUD, S., pozn. 42, s. 20.

Dalším rysem je i naše prvotní volba, která je incestního charakteru a kterou sami pak vytěsňujeme. Bohužel zcela objasnit tuto bázeň je nemožné.

3.1.1 Totemismus po vzoru psychoanalýzy aneb za vše může oidipovský komplex

Freud z analýz dětí spatřuje možný příspěvek pro výklad totemismu. Zmiňuje jejich podobu se zvířetem, ke kterému mají skrz své projevované potřeby blízko. Doslova Freud o tomto vztahu píše: „Dítě bez rozvažování pokládá zvíře za zcela rovnocenné. Přiznává se bez zábran ke svým potřebám, a proto asi cítí větší příbuznost se zvířetem než se záhadným dospělým.“⁴⁹ U dětí se objevuje něco, čemu sám říká „*zvířecí fobie*“. Je to strach ze zvířete, na který je ale přesunut strach z otce. Na tuto myšlenku dovedla Freuda analýza pětiletého chlapce.⁵⁰ Objevuje se tu opět téma oidipovského komplexu, kdy se chlapec snaží vyhnout ambivalentním pocitům k otci, a přenáší je tak na zvíře. Analogie s totemem pak vypadá takto. Stejně ambivalentní pocity jako má chlapec ke zvířeti, v němž vidí otce, mají i divoši k totemu, který reprezentuje praotce. Vznik totemismu tak vyvěrá z podmínek oidipovského komplexu. Freud postupuje ve svém zkoumání dále, když říká, že na počátku naší kultury, ještě před samotným vznikem totemismu je událost zločinu, konkrétně otcovraždy. A každý vývoj náboženství je jen smířování s dávno obětovaným otcem. Pro lepší potvrzení svých tvrzení se Freud opírá o argumenty, které mu poskytl Charles Darwin s W. Robertsonem Smithem (*The Religion of the Semites*). Smith ho navádí směrem, v jehož základu stojí „*totemická hostina*“, která je spojujícím článkem mezi božstvem a účastníky hostiny.⁵¹ Kdy oni účastníci přináší oběť, zvíře, jindy pro ně nepojídatelné, aby jej společně pozřeli a utvrdili pouto mezi nimi a bohy. Další rys podporující Freudovu teorii

⁴⁹ FREUD, S., pozn. 42, s. 87-88.

⁵⁰ FREUD, S., pozn. 42, s. 89.

⁵¹ FREUD, S., pozn. 42, s. 91.

je Darwinovo pojetí o prastavu lidské společnosti, kde vládnoucí postavení pratlupy zastupuje alfasamec, mající právo na všechny samice. Tento praotec je záviděníhodný a je vzorem všem. Jednoho dne se ambivalentní pocity k otci vyhroťí, bratři se spojí a společně ho zabijí, aby se s ním při hostině ztotožnili. Po smrti ale převáží lítost, něžnost a strach z ducha mrtvého, a to je příčinou vzniku dvou totemických tabu. Zákaz zabít totemické zvíře, které se stalo náhradou za otce při obřadech, a zákaz incestu, který by narušil jednotu těchto mužů. Uctívání zvířete jako praotce je následkem vědomí viny a snahy o usmíření. Muži se stejně nikdy nevyrovnali jeho dokonalosti, protože si stáli v cestě a tak postupem věků ochabuje i jejich nenávisť k němu samému, přichází naopak touha po návratu otce. Otec je model, ze kterého byl vytvořen bůh, je překonáním zvířete.

Další vývoj náboženství poukazuje vždy na vědomí viny onoho zločinu, je tedy východiskem vzniku náboženství. Tímto pojetím odkazuje Freud i na křesťanství, kde vědomí viny zahnal až Kristus svým obětováním za otcovraždu, kdy vraždu vykoupí sebeobětováním. Oidipovský komplex tu stojí na počátku náboženství, mravnosti, společnosti a umění.⁵²

3.2 Náboženství neboli období nutkavé neurózy

Jak si lze všimnout výše, už několikrát byla ve výkladu náboženství zmíněná neuróza. Abychom objasnili tento názor, je třeba vyložit Freudův názor na vývoj lidstva. Vývoj lidstva je podle něj analogií vývoje dítěte.⁵³ Na počátku stojí oidipovský komplex, dětská bezmocnost, kdy se dítě zříká svých pudů a následně je na základě úzkosti vytěsňuje, a tak se nachází v období neurózy, která bude během růstu překonána. Stejný průběh vývoje má podle Freuda lidstvo, kdy období neurózy představuje náboženství. Protože je

⁵² FREUD, S., pozn. 42, s. 104.

⁵³ FREUD, S., pozn. 41, s. 305.

náboženství spatřováno jako neuróza civilizace, je cenou civilizovaných lidí neustálé odříkání pudů. Tuto neurózu je ale také třeba překonat a to má být způsobeno racionalizací. Tím, že rozumově zdůvodní zákazy, aby nebylo třeba božího hněvu, s domněnkou, že k nim lidé získají přátelštější vztah. Jedná se o výchovu k realitě. Důvod, proč chce Freud vůbec překonat náboženství, se dozvíme dále.

3.2.1 Modlitba jako nutkavé jednání

Náboženský rituál a nutkavé jednání jsou oba založené na omezení pudových hnutí. Nutková neuróza, je charakteristická pro své stavy. Člověk vykonává různé činnosti, bez kterých by se nedokázal obejít. Freud to nazývá *ceremoniálem*.⁵⁴ Tyto úkony si můžeme představit jako nějaké zákony, jež nám přikazují, omezují nás a trestají úzkostí, pro jejich nesplnění. Může se nám zdát, že jsou nesmyslné, ale psychoanalýza ukázala, že jsou odvozena ze zážitků sexuálních u náboženství pak egoistických. Osoba postižena neurózou, žije v nevědomí o tomto významu. Nejprve přijde tedy vědomí viny z věčného pokušení doprovázeného úzkostí z potrestání a ceremoniál slouží jako ochrana. Jedinec pak nemůže bez svých ochranných opatření existovat. Stejně tak jako věřící bez svých modliteb, jež jsou opatření před božím trestem.

3.3 Hodnota náboženských představ

Vznik náboženství tedy odkazuje na bezmocnost ve všelidském dětství. Jak již bylo řečeno, božská postava má vždy otcovské jádro. Člověk neodolal svému největšímu přání, polidštil přírodu a udělal si z ní boha, praotce, kterého

⁵⁴ FREUD, Sigmund. *Spisy z let 1906-1909*. V Psychoanalytickém nakl. vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1999. 379 s., front. Sebrané spisy Sigmunda Freuda; sedmá kniha, s. 101. ISBN 80-86123-10-3.

pro svá ambivalentní hnutí zabil. Tento totemismus byl základním vývojovým předstupněm náboženství. Náboženské představy opět vznikají z potřeby a to ubránit se nevyzpytatelné moci přírody a jejímu osudu, který je nám určen. Postupem času tak člověk zjišťuje, že nikdy nepřestane být dítětem a stále bude toužit po ochraně, která se shoduje s touhou po otci, a proto je bůh uctíván. Touha po otci, objasněná výše, tedy splývá s ochranou proti bezmocnosti vůči přírodě. Úloha bohů tak spočívá v zažehnávání hrůz přírody, ve smiřování s krutostí osudu a odškodňování za utrpení, která přináší kultura. Příroda je ale tak nevyzpytatelná, že na ní bohové selhávají a jejich antropomorfní vlastnosti se vytrácejí. Vzdálí se tedy od přírody a začnou působit na lidskou morálku a věnují se více svému třetímu zájmu. Svět se pro lidi stává snesitelnějším, když věří, že tu jsou z nějakého smyslu a pro nějaký účel.

Freud se snaží přijít na kloub těmto náboženským představám a osvětit jejich nevěrohodnost. Snaží se je vztáhnout na realitu a ukázat jejich neobhajitelnost a problematičnost. Vysvětluje to na pravdivost výroků, o nichž se sám mohl přesvědčit, že pravdivé jsou. Každá poučka je podle něj založena na pozorování, usuzování a výsledku. Je však možné na tento model vztáhnout na představy o náboženství? U Freuda to vyvolá okamžitě pochybnost, když vidí, že víra v ně se vztahuje ke zvyku, kdy se věří, protože se věřilo i dříve, důkazy se nachází také v minulosti a samotné ověření nepřipadá v úvahu. Je tedy jasně ukázané, že Freud na náboženství vytahuje vědecké metody, které jedině ho dokáží přesvědčit o pravdivosti. Zapomíná, že náboženství je víra, a kdyby to byla jasně daná pravda, už by to ztrácelo status víry.

Ukazuje nám dva pokusy, které se snaží náboženské představy hájit. Za prvé je tu výrok z Tertuliánova spisu *O těle Kristově* „*Credo qui absurdum est*“, jež má tvrdit, že náboženství stojí nad rozumem, tudíž ho vlastním rozumem nelze pojmout.⁵⁵ Freud je však přesvědčen, že nad rozumem se už

⁵⁵ FREUD, S., pozn. 41, s. 294.

nenachází nic. Co ho o tomto tvrzení přesvědčuje, nevíme. Říká, že se jedná o prožitek několika lidí a ptá se, co tedy s ostatními lidmi. Opomíná snad, že víra byla vždy svobodnou volbou jednotlivce, nikdo nikdy netvrdil, že ji v sobě najde každý, ale každý tu možnost má. A nejsou to ony prožitky z počítků, na kterých stavíme svou realitu? Další pokus zmiňuje existenci fikcí, které se nám jeví jako absurdní, ale z praktického hlediska jim věříme. Z pohledu teoretické pravdy jsou ovšem neudržitelná. Nazývá je filosofií „*jakoby*“.⁵⁶ „Tak dospíváme k zvláštnímu výsledku, že nejdůležitější sdělení našeho kulturního vlastnictví, jejichž úlohou je objasnit nám záhady světa a usmířit nás s utrpením života, jsou nejméně spolehlivá.“⁵⁷

A kde je tedy síla těchto představ, když i přes svou nevěrohodnost mají takový silný vliv, táže se Freud. Objasnil, že jsou splněním našich nejstarších přání. Jejich síla tedy spočívá v síle těchto nejsilnějších lidských tužeb. Jeho hlavním závěrem je, že jsou to iluze, nikoliv klamy, ale něco, co má svůj původ v lidských přáních. Nejsou dokazatelné ani vyvrátitelné, i přesto je Freud přesvědčen, že jednoho dne bude věda schopná potvrdit jejich nepravdivost.

Je vidět, že se náboženské představy vyvíjeli a jsou nejcennějším vlastnictvím a dědictvím naší kultury, jež jedinec přijímá a nakládá s nimi.

4 Kulturní teorie

Freud navrhuje zcela odlišnou teorii kultury. Zkoumá ji nikoliv z hlediska etického ale z hlediska psychologického. Člověk je pro něj od prvopočátku člověkem antisociálním. Vzhledem k tomu, že kulturní vývoj je zde v rovině s ontogenetickým vývojem jednotlivce, který Freud vysvětluje pomocí oidipovského komplexu, pocitem viny, neurózou a následným

⁵⁶ FREUD, S., pozn. 41, s. 294.

⁵⁷ FREUD, S., pozn. 41, s. 293.

odříkáním a omezováním svých pudů, je třeba se nějakým způsobem vyrovnat a vyléčit z této neurózy. Pro srovnání různých interpretací teorií kultur jsem vybrala Friedricha Nietzsche a jeho pojetí kultury a náboženství.

4.1 Kultura jako zboštění krutosti u Friedricha Nietzsche

Kulturním otázkám se Friedrich Nietzsche věnuje například ve své knize *Genealogie morálky*. Než se lidé polidštili, byli šťastnější. Nic jim nebránilo uspokojovat jejich zvířecí pudy. Úkolem kultury tedy je, že chce z člověka dravce vypěstovat krotké civilizované domácí zvíře, tím že mu omezí jeho svobodu. Jaké to vlastně byly tyto pudy, které ho dělaly šťastnějším? U Freuda bychom je našli pod pojmem agresivní, nebo destruktivní. Přesvědčivě tak Freud ukazuje správnost Nietzscheho teze, že zablokování svobody obrací instinkty člověka „zpětně proti člověku samému“. ⁵⁸ Co nemohlo být vybijeno ven, se tak obracelo dovnitř, tomu Nietzsche říká zniternění člověka. „Nepřátelství, krutost, radost z pronásledování, z přepadení, ze změny, z ničení, to vše je obráceno proti vlastníkům takových instinktů: právě to je původ špatného svědomí.“ ⁵⁹ Nyní se člověk za své pudy začal a naučil stydět. To člověk vynalezl špatné svědomí. Nietzsche ho definuje jako nemoc, kterou lidstvo trpí pod vládou společnosti a míru. Instinkty volnosti byly omezeny, státní organizace se proti nim opatřila. Nietzsche zde používá pro vyjádření pudu spíše slovo instinkt.

Vstup do nových podmínek, odtržení od zvířecí minulosti, vede člověka k ohoření sebou samým. Byl to násilný akt, kdy se lidstvo začalo tvarovat do pevné formy, byl to vznik „státu“. Tito organizátoři schopni vzít moc do vlastních rukou a formovat obyvatelstvo, je charakteristická svou vůlí k moci.

⁵⁸ FROMM, E., pozn. 34, S. 121.

⁵⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*. Praha: Aurora, 2002, s. 65. ISBN 10: 80-7299-048-9.

Ti potlačili instinkt svobody. Počátek spravedlnosti zde znamená vyjít mezi sobě rovnými. Obec Nietzsche charakterizuje ve vztahu věřitele a dlužníka. To znamená, že využíváme výhod obce, zaopatření, ochranu, mír apod. Dlužník je ten co výhody nesplácí, ale ještě se na ně povznáší. Poškozená obec má pak právo trestu. Trest člověka krotí, ale nedělá ho lepším. Po zřízení zákona existuje právo a neprávo. Dnes je touha po krutosti sublimována a subtilizována⁶⁰

4.2 Role náboženství ve státu

Pojem viny spojuje s pojmem dluh. Jeho úplný vznik je uvnitř rodové pospolitosti. Členové rodu musí neustále splácet dluh svým praotcům, jež jim poskytují výhodyžití. To v nich vyvolává strach, který roste s mocí rodu. Tento strach naroste takovým způsobem, že praotec je transformován na boha. Původ bohů může být tedy ve strachu.⁶¹ Původ vědomí viny a špatného svědomí pochází z dob, kdy měl člověk pocit dluhu vůči bohům. Stát, který v nás započal krocení našich instinktů a obrácení jich do sebe sama, umožnil člověku využít boha, jako něco vůči čemu se svými instinkty proviňuje. Ale člověku dává smysl jeho utrpení. Náboženství pomáhá překonat depresi a únavu. Je to boj s pocitem znechucení, který byl důsledkem různých okolností. Základem je popřít vlastní Já, to nám vynese svatost. Je to sebe hanění člověka. Pomocí asketického kněze je formován pocit viny. Špatné svědomí je v jejich výkladu hříchem. Je to trik náboženské interpretace. Kněz tak člověku dá cestu hledat vinu v sobě. Nietzsche tento způsob života nazývá asketickým ideálem. Člověk tak má překonat svou původní depresi z polidštění a z věčného povitu viny. Nietzsche ale tvrdí, že náboženství člověka nevyлéčí, jen mu více uškodí. Křesťanský bůh vyvolal na zemi největší pocit viny a dluhu. Nejprve člověka poníží na úplně minimální úroveň, nechá ho topit se v bahně a

⁶⁰ NIETZSCHE, F., pozn. 59, s. 50.

⁶¹ NIETZSCHE, F., pozn. 59, s. 69.

jako pomocnou ruku mu dá církev se svými morálními předpisy a výkladem o krásách nadpřirozeného světa. Ničí tak přirozený svět, aby dala cestu něčemu vymyšlenému. Asketický ideál dal smysl nesmyslnosti našeho utrpení. Ten ale přinesl utrpení větší, hodil vinu na nás. Křesťanství zaniklo na svou vlastní morálku. Jeho neustálá touha po pravdě se obrátí proti němu. Hrobem křesťanství je ateismus a věda, která sice neutěší, ale osvobodí. Jsme na prahu tohoto závěru, tvrdí Nietzsche.

Freud i Nietzsche vidí v náboženství podobu neurózy, která dělá lidstvo nemocným. Oba tedy nějakým způsobem vidí východisko ve vědě, Nietzsche ale odpírá pravdě tak velkou hodnotu. Podle něj zde absolutní pravda není, je omyl. Freud naopak vědu i pravdu cení vysoko, kdežto Nietzsche by chtěl filosofii, která by byla nad vědou.

4.3 Freud a jeho kulturní východisko

Řekli jsme, že náboženství je tu také proto, aby nás chránilo před mocí kultury. V čem spočívá tato moc kultury? Je to její donucovací metoda a nátlak, kterým v nás potlačuje naše touhy. Stojí nám tedy v největší cestě ke štěstí. Každý člověk ve svém životě touží po štěstí. Ale jak ho vůbec definovat? Při zamyšlení se nad svým osudem na tomto světě, který nám uděluje příroda je skoro nemožné nějakého štěstí v plném smyslu dosáhnout. Štěstí nám dává smysl k životu a ten nám určuje princip slasti. Ten bohužel uspokojit nemůžeme a tak ho převedeme na přístupnější princip reality. Dosáhnutí štěstí se pak mění na vyhnutí se nelibostem. Freud popisuje různé možnosti, jak z útrap, které nám přináší neuspokojení svých pudů, ven. Klíčovým pojmem je zde pojem sublimace, jako obranného mechanismu. Pro jeho objasnění vezmu úryvek z Frommova díla *Strach ze svobody*: „V důsledku potlačení přirozených impulsů společností se stane cosi

záračného: potlačené pudy se promění v úsilí, jež je kulturně hodnotné, a stává se proto lidským základem kultury. Pro tuto neobyčejnou transformaci do civilizovaného chování Freud zvolil slovo sublimace.⁶² Jsou to například opojné látky, které tlumí náš pudový život. Či sublimace pudů do jiných oblastí, kde zmiňuje hlavně svobodný výběr práce.⁶³ (Freud, 1990, s. 343)

Zvláštní možností je odpoutání se od světa reality do světa fantazie, kterou spatřuje v umění. Také pohlavní láska k objektu vyvolává uspokojení. Jak bylo řečeno hromadný pokus o překonání utrpení, je náboženství. Kde hledat štěstí je samozřejmě věcí subjektu. Bohužel nejen nesmiřitelnost s mocí osudu je zdrojem našeho neukojeného štěstí, ale velkou účast na vině má také kultura. Na jedné straně je tu proto, abychom z ní čerpali užitek, je znakem pokroku. To, co pro nás bylo kdysi nedosažitelné, se nám díky vývoji vědy a techniky dostává více k dispozici. Její vysoká hodnota spočívá především v existenci filosofických a náboženských systémů. A abychom neopomenuli její důležitou roli, byla schopna dokonale uspořádat vztahy. Jejím rysem je spojovat lidi. Tak jak bychom ji mohli nenávidět? „Lidské soužití se stává možným teprve tehdy, když se najde většina, která je silnější než jednotlivec a udržuje proti takovým jednotlivcům spojenectví.“⁶⁴ Freud tím poukazuje na to, že nám kultura bere část naší svobody. Jejím požadavkem se pro nás stává odepření si určitých pudů. Jsou myšlena ta naše skrytá přání, jejichž splnění hrozí trestem, a tudíž v nás vyvolávají největší pokušení. A i když je tato žádostivost nevědomá, přesto se v nás nachází. Ve své knize *Totem a tabu* Freud objasňuje vznik tabu, jako prvního práva vytvořeného kulturou. Kdo mu neodolá, stává se pro ostatní svůdcem, něčím nakažlivým a u ostatních dráždí jejich ambivalentní postoj. Pokud by se každý nechal svést, například ve společnosti by to vedlo k jejímu rozkladu. Vývojem tabu vznikají další mravní omezení a

⁶² FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993, s. 16. ISBN 80-206-0290-9.

⁶³ FREUD, S., pozn. 41, s. 343.

⁶⁴ FREUD, S., pozn. 41, s. 341.

morální zákazy. Nejzřetelněji můžeme pozorovat omezení v oblasti sexuální. V knize *Kulturní sexuální morálka* dává poprvé do protikladu pudy a kulturu. Snaží se poukázat na to, jak nás tato morálka nutí omezovat a potlačovat naše sexuální pudy, což poté vede k tomu, že se snažíme o sublimaci, přenést naše neukojené potřeby do jiných kulturních oblastí. Není nutné se zde dále o tomto rozepisovat. Jen zmíním, že Freud opět mluví o bisexualitě a monogamii. Dalším kulturním opatřením je omezování našich agresivních tendencí vyvěrajících z pudu smrti. Kulturnímu charakteru slučování ve větší a větší celek stojí v cestě právě lidská agrese vůči sobě samým. Kultura proto musí vyvíjet lidské Nadjá a nutí ho kontrolovat a vést vládu nad člověkem. Znamená to, že si časem naše Nadjá různá omezení osvojilo. Toto zesílení Nádjá pak zmenšuje nenávisť vůči kultuře. Chová se tedy jako svědomí. Což je vnitřní vědomí, které samo sebou ví, jaká naše přání zavrhnout. Nemusí se na nic odvolávat a jeho nejdůležitější projev je pocit viny neboli motivace k zavržení. Svědomí vděčí za svůj vznik právě ambivalenci našich citových hnutí. A tak se opět nacházíme u oidipovského komplexu, následné identifikace s otcem, a tím vzniku různých omezení. Pocit viny vznikající v rodině se kulturou jenom zvyšuje. Toto spojení pocitu viny, který vyvolává Nadjá i kultura je vedeno Freudovou analogií kulturního vývojového procesu a vývoje jednotlivce. Kultura si vytváří také Nadjá, které nám dává příkazy v podobě etiky. Ta krotí naši agresi výrokem: „miluj bližního svého jako sebe samého.“ Nátlak tvořen kulturou je ovšem zámkou pro naše lepší soužití. Ničeho dobrého by nebylo dosaženo jejím odstraněním. Vznikl by tu přírodní stav a není snad kultura zde proto, aby nás před mocí přírody bránila?

A tak řešení Freuda je prosté a spočívá ve výchově: „nové generace, vychované s láskou a v úctě k myšlení, které poznají zavčas dobrodiní kultury, budou k ní mít jiný poměr, budou ji považovat za svůj nejvlastnější majetek a budou pro její uchování ochotny přinášet potřebné oběti v práci i uspokojování

puďů.“⁶⁵ Kulturní proměna by tak spočívala ve vychovatelnosti člověka, který by už nepotřeboval hledat uspokojení v náboženství, byl by vychován k realitě. Za touto realitou u Freuda stojí samozřejmě věda. Podobné východisko a závěšení dějin spatřuje i August Comte ve své třetím stádím vývoje dějin, které je vědecké. Fromm k tomuto tématu dodává: „Jedině svobodný člověk, který se vymanil z vlivu autority – autority, která hrozí a chrání – může využít své rozumové schopnosti a objektivně pochopit svět a svou úlohu v něm – bez iluzí, ale zároveň tak, aby byl s to rozvíjet a využívat možnosti, které jsou mu vlastní.“⁶⁶

Fromm vidí tento Freudův vztah jedince ke společnosti jako statický, to znamená, že jedinec se mění jen podle toho, jaký tlak vyvíjí společnost vzhledem k uspokojování jeho puďů. Fromm na druhé straně tvrdí, že člověka utváří také produkty společenského procesu. To jsou láska, nenávisť, bázeň, radost apod.⁶⁷

5 Psychologie masy

Freud zde rozpracovává téma kolektivní psychologie, která nestojí v tak velkém protikladu vůči psychologii individuální. V posuzování jedince se nikdy nevyhneme tomu, abychom ho necharakterizovali v rámci vztahu k ostatním. V kolektivní psychologii se tedy odpoutáme od studia duševních aktů člověka a z jeho narcistických procesů uděláme procesy společenské, kde jedinec stojí jako příslušník rodiny, instituce, rodu, apod. Je zřejmé, že se jedinec chová jinak, když je sám a když je v nějaké skupině. Stěžejním

⁶⁵ FREUD, S., pozn. 41, s. 278.

⁶⁶ FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003, s. 23. ISBN 80-7299-066-7.

⁶⁷ FREUD, S., pozn. 62, s. 16-17.

tématem tohoto jeho spisku je zjistit, jakým způsobem se mění chování jednotlivce v kolektivu neboli mase, co je to ta masa, jaký má charakter. Sledováním psychologie davu lze také objasnit jevy v psychologii a ekonomii, tvrdí Gustav Le Bon.⁶⁸

5.1 Le Bon a pojetí kulturní duše

Freud pro lepší podklad ke svému zkoumání kolektivu volí nejprve zmínit bádání jistého Le Bona. V jeho knize *Psychologie davu* popisuje, jakou duševní změnou člověk prochází při vstupu do masy. Ať má člověk jakékoliv vlastnosti, zvyklosti, způsob života, individua v mase splývají. „Vědomá osobnost tu mizí a city i myšlenky všech jednotek jsou zaměřeny týmž směrem. Tvoří se kolektivní duše beze vší pochybnosti přechodná, která však má velmi určité vlastnosti. Z pouhého seskupení se stalo to, čemu z nedostatku dokonalejšího pojmenování říkám dav organizovaný nebo chcete-li, dav psychologický.“⁶⁹ Ale něco musí tyto lidi spojovat a na tuto otázku Le Bon neodpovídá. Popisuje změny individua, ale neřeší příčiny těchto změn, říká Freud. „Je snadné konstatovat, v jaké míře se individuum patřící k mase liší od izolovaného individua, ale méně snadné je odhalit příčiny této odlišnosti.“⁷⁰ Abychom tyto příčiny odhalily, musíme si připomenout důležitost a rozsáhlost nevědomých jevů oproti vědomým. Le Bon tvrdí, že to, co si jednatel během života osvojil, se v mase ztrácí. Do popředí se dostává nevědomé a člověk tak ztrácí svou vědomou osobitost.⁷¹ Vystává nevědomý základ, který má každý stejný. V mase vznikají nové vlastnosti tzv. projevy nevědomí, které individua předtím neměla. Jako důvod těchto změn můžeme označit to, že si

⁶⁸ Gustave Le Bon (7. května 1841 - 13. prosince 1931) byl francouzský sociální psycholog, sociolog, archeolog a amatérský fyzik.

⁶⁹ LE BON, Gustav. *Psychologie davu*. Praha: KRA, 1994, s. 12. ISBN 8090152783.

⁷⁰ LE BON, G., pozn. 69, s. 14.

⁷¹ Toto nevědomé nemá totožný význam s nevědomým, které používá Freud. Le Bon nepředpokládá součástí nevědomého pojem vytěsňené.

člověk v mase připadá silnější, nepřemožitelný, cítí se v bezpečí a pouští z uzdy své pudy. Mizí svědomí a pocit zodpovědnosti, především proto, že dav je anonymní. Další příčina je hypnotické povahy, člověk obětuje svůj zájem zájmu obecnému. Hypnotickému rysu masy se pak Freud více zabývá. Jedinec je pod vlivem hypnozy a sugesce. Celá jeho osobnost je stržena davem a on jako kdysi silný jedinec, nemá v davu sílu odporovat této sugesci, která je posílená ještě tím, že je vzájemná a společná. Kolektivní duše davu pozbývá méně rozumu než duše jednotlivce. Davy jsou vlivem sugesce daleko více svévolnější k jakýmkoli činům. Le Bon přirovnává vlastnosti davů k vlastnostem dětí a primitivů. V nich stejně tak jako v davu existují vedle sebe neustále protichůdné rysy a extrémně vyhrocené reakce. Nutno ještě podotknout, že davy by se neobešly bez svých iluzí. Nechtějí stavět na pravdě, nepotřebují ji, raději se nechají poblouznit klamy. Stejně jako sen nevyžaduje shodu s realitou, ani masa ne. Masa poslouchá pána, který má určitou ideu a on musím mít vůli tuto ideu zakořenit v davu. Vůdce má využívat ke své nadvládě „prestíž“, kterou Le Bon charakterizuje takto: „Prestiž je ve skutečnosti jakási fascinace, kterou náš duch pocítuje před určitým jedincem, dílem nebo ideou.“⁷² Vyvolává v nás údiv, fascinaci vyvolanou hypnózou. Za určitých podmínek může být mravní úroveň masy vyšší než u jednotlivce. Nehraje je tu roli osobní zisk, ale kolektivní úspěch. Proto masám vděčíme za různé historické velké činy. Kolektivní duše tedy nečíší intelektem, je v ní vyhrocená afektivita a potlačená vědomá stránka osobnosti.

⁷² LE BON, G., pozn. 69, s. 72.

5.2 McDougall a vysoce organizovaná masa

Dalším autorem, kterého Freud zmiňuje je William McDougall se svou knihou *The Group of Mind*. Tento autor rozvíjí myšlenku, že masa, která je organizovaná a stejnorodá může vykazovat větší intelektuální rozměr, než jaký je u jejích jednotlivců. Do protikladu staví masu, která takovou vysokou organizaci postrádá a nazývá ji davem. Neorganizovaná masa je pak podle McDougalla: „veskrze vznětlivá, impulzivní, vášnivá, vrtkává, nedůsledná, nerozhodná a přitom ve svých činech schopná krajností, přístupná jen nejhrubším vášním a jednodušším citům, mimořádně sugestibilní, lehkomyšlná ve svých úvahách, ukvapená ve svých soudech, vnímavá jen pro nejprostší a nejneúplnější úsudky a argumenty, snadno ovladatelná a zviklatelná, bez sebevědomí, sebeúcty a pocitu zodpovědnosti, ale ochotná nechat se svým vědomím síly strhnout ke všem zločinům, jaké můžeme očekávat jen od nějaké absolutní a nezodpovědné moci.“⁷³ Organizace masy podle něj spočívá ve splnění těchto pěti podmínek:

- 1) Musí v sobě zajistit určitou míru kontinuity
- 2) Svými představami a výkony vytvořit vztah jedince k mase
- 3) Upřesnit vztah k jiným masám
- 4) Naleznutí tradic, zvyklostí a institucí uvnitř masy
- 5) Předpokládá uvnitř sebe specializaci jejích členů na různé výkony“⁷⁴

Rozumové výkony v mase je třeba nechat na jednotlivcích. Freud shledává v popisech psychologie masy u různých autorů společné slůvko sugesce. Ať je zahalena za pojmem napodobování nebo nákazou.

⁷³ FREUD, S., pozn. 41, s. 224.

⁷⁴ FREUD, S., pozn. 41, s. 225.

5.3 Freudovo pojetí

Freud nejen, že od autorů přebírá funkci sugesce a hodnotí ji jako základní skutečnost duševního života, ale doplňuje psychologii davu o svůj pojem libido. Libido pochází ze studií o afektivitě, označuje vše, co má co dočinění s láskou. Tu Freud pojímá širokým spektrem a tvrdí, že podstatou kolektivní duše jsou právě citové vazby. Opírá se o argument, že masa je udržovaná silou. Sjednocující sílu má v sobě právě eros. Freud ví, že masy jsou trvalé nebo pomíjivé, homogenní nebo heterogenní, organizované nebo neorganizované.⁷⁵ Jeho pozornost se ale upíná na masy s vůdcem a bez vůdce. Ke svému zkoumání volí církev a armádu. Obě jsou vytvořené uměle, tudíž v sobě předpokládají určitý nátlak, aby zamezili vnitřním změnám. Jsou sobě podobné díky vlastnosti jejich vůdce. Jak Kristus, tak vojevůdce disponují iluzí, že obdařují své členy stejnou láskou. Tak vytváří citové pouto k sobě i mezi jedinci. Existence těchto libidinózních vazeb se pro Freuda stává vodítkem k vysvětlení změn osobnosti jednotlivce v davu. Pokud tyto vazby začnou ztrácet na významu a jedinec více sleduje své zájmy a nestará se o druhé, stabilita masy je ohrožena, vzniká panika a masa se začíná rozpadat.

Při vstupu do masy, jak bylo řečeno, se zastírá individualita a vyvěrá kolektiv. Freud zdůrazňuje, že se zmenšuje antipatie vůči jiným osobám a omezuje se tak naše sebeláska. A jaký mají charakter tyto citové vazby? Freud se soustřeďuje na z psychoanalýzy známý pojem identifikace, která je určujícím faktorem pro tvorbu Já. Je tedy citovou vazbou na objekt, který může, ale nemusí být objektem sexuálních pudů, a také může být náhražkou objektu vytvořeného v našem Já. Tato identifikace v davové psychologii určuje vazbu na vůdce. Pro všechny členy masy to znamená, že na místo jejich Nadjá je dosazen hypnotizér, v podobě vůdce masy. Nejlépe ukázaná volba objektu a

⁷⁵ FREUD, S., pozn. 41, s. 230.

identifikace je u masové formace vojska. Objektním ideálem se mu stává vojevůdce a s ostatními členy se identifikuje. Freud se dále inspiroval W. Trotterem (*Instincts of the Herd in Peace and War*) při hledání důvodu lidské potřeby sdružovat se. Jak sám tvrdil, nachází ji v libidozních vazbách. Člověk má ale ještě určitý primární instinkt, který právě Trotter nazývá stádním pudem. Je to rozšířený projev libida, který nutí člověka nebýt sám, jako by se nechtěl odpojit od stáda. Podle Freuda ale Trotter opomíjí roli vůdce, doslova říká, že stádu chybí pastýř. A tak Freud opravuje jeho tvrzení a říká, že člověk je spíše zvířetem žijícím v tlupě. Masy se totiž velice dobře podobají tlupám v čele se silným samcem, kde vůle jednotlivce je zastřena vůlí všech. Utváření mas je tedy pozůstatkem našeho vývoje. Objasnění masových formací vede k lepšímu pochopení, jak je vůbec možné zmanipulovat obrovskou skupinu lidí k nejrůznějším činům.

6 Frommův odkaz

Freudova práce měla rozsáhlý vliv jak na jeho stoupence, následovníky i kritiky. Pro stručný odkaz a ukázkou inspirace, kterou vyvolal, jsem si vybrala Ericha Fromma (*Strach ze svobody, Člověk a psychoanalýza, Psychoanalýza a náboženství*) a jeho pojetí etiky.⁷⁶

⁷⁶ Erich Fromm (23. března 1900 – 18. března 1980) byl německý a americký psycholog, humanistický filosof a sociolog. Představitel neofreudismu a západního marxismu. Pokoušel se spojit myšlenky těchto dvou směrů do jednoho systému, takže se jeho teorie soustředí především na sociokulturní vlivy působící na člověka. Fromm je také jedním ze zakladatelů neopsychoanalýzy, konkrétně kulturní psychoanalýzy, která psychoanalýzu interpretovala spíše sociálně a kulturně než biologicky.

6.1 Teorie etiky

Fromm jasně tvrdí, že nelze psychologii oddělovat od filosofie, etiky, ekonomiky a sociologie. Ve svém díle *Člověk a psychoanalýza* se snaží ukázat právě souvislost psychologie a etiky. Poukazuje na to, že proběhlo málo pokusů využít poznatky psychoanalýzy na objasnění etiky. První opravdový pokus provedl J. C. Flugel v díle *Man, Morals and Society*. Fromm jako následovník Freuda je velice dobře obeznámen s psychoanalýzou. Oceňuje jeho poznatky, ale tvrdí, že je nevyužil k vysvětlení etických hodnot, i přesto, že je ve svých hypotézách předpokládá.

„Pokusem proměnit psychologii v jednu z přírodních věd se psychoanalýza dopustila chyby tím, že odtrhla psychologii od problému filozofie a etiky. Přehlédla, že lidskou osobnost nelze pochopit, pokud nenahlížíme na člověka v jeho celistvosti, která zahrnuje jeho potřebu nalézt odpověď na otázku po smyslu jeho bytí a nalézt normy, podle nichž by měl žít.“⁷⁷

Freud objevil v psychoanalýze novou metodu v tom, že se zaměřuje na osobnost jako na celek a nejen pouze na určité její rysy. Bohužel tím, ale řeší jen to, jak člověk jedná a ne jak by jednat měl. Fromm se tak snaží vrátit postavení humanistické etice, která je schopna člověka zachytit v jeho fyzicko – duševní celistvosti. Jejím nejdůležitějším stanoviskem je lidská existence. Fromm zkoumá etiku humanistickou v protikladu k autoritářské, etiku objektivní v protikladu k subjektivní, ale nás zajímá jeho etika ve vztahu k psychoanalýze.

⁷⁷ FROMM, E., pozn. 34, s. 10.

Pro jeho etickou teorii je důležitý pojem charakteru.⁷⁸ Vysvětluje, že základ charakterologie podává Freud, když zkoumá charakter neurotického symptomu. Zjišťuje totiž, že bez ostatních rysů osobnosti nelze neurotický symptom rozpoznat. Charakter Freud rozvíjí jako systém snah, kdežto jiní psychologové (William Mc Dougall, R. G. Gordon, Kretschmer) v něm viděli „způsob chování“. Ti ale nebyli s to docenit hodnotu motivace, o které Fromm mluví.⁷⁹ Freud tak spojoval charakter s pojmem libida, to znamená, že ho pozoroval v jeho vývojových fázích, mluvíme o orálních, análních a genitálních. Bohužel podle Fromma Freud vůbec nebral zřetel na charakter genitální. Nechci tu podávat charakteristiku Frommových charakterů, jen odkážu na jeho knihu *Člověk a psychoanalýza*. Nejdůležitější rozdíl v postupu, jak charakter pojmut je u Fromma v tom, že, jej už nespátřuje v libidu ale ve způsobech, jakými se člověk dostává do vztahu ke světu.

- 1) asimilační proces – osvojení si věcí
- 2) zespolečenštění – vztah mezi lidmi⁸⁰

Na Freuda navazuje v těchto bodech, když rozvíjí svou teorii charakteru: chování je určováno charakterem, charakter může stát na pozadí nevědomých sil, je nutné sledovat celek charakteru a nejen jeho rysy. Charakter určuje naše jednání, postoje, myšlení, pocity apod. Neshoduje se tedy s Freudem, že by jednání určovaly vrozené pudové vzory. Funkcí charakteru je, aby naše jednání bylo pro nás uspokojivé, z hlediska praktického, ale i psychologického.

⁷⁸ Fromm poukazuje na důslednost při vymezení charakteru a temperamentu. Charakter je „způsob chování, které charakterizuje určité individuum“. FROMM, E., pozn. 34, s. 47.

⁷⁹ FROMM, E., pozn. 34, s. 47.

⁸⁰ FROMM, E., pozn. 34, s. 50.

6.1.1 Společenský charakter

Ve svém díle *Strach ze svobody* se zabývá charakterem, který nazývá společenským a jež mají všichni lidé stejný. Fromm mluví o jádru charakteru, které vzniklo vývojem zkušeností a tím, jak lidé žili svůj život společně v určité skupině.⁸¹ Různé společnosti měly různé charaktery, a tak by nikdy nebyla jedna schopná pochopit jednání té druhé. Marx by to mohl nazvat idejemi určité třídy. Sám Fromm dost používá Marxovi terminologie, je dokonce členem Frankfurtské školy. Aby se jednotlivá společnost nezhroutila, vyžaduje chování na základě daných charakterových struktur. Moderní člověk tak jedná v zájmu toho, co je nutné z hlediska podmínek kultury. Průmyslový systém vyžaduje orientaci člověka na práci, tím se uspokojuje jak materiálně, tak psychologicky. To znamená, že se individuální zájem člověka, například jeho spořivost, spojí se zájmem společenským, a on tak díky potřebě průmyslové společnosti pracovat, uspokojuje i sebe. Aby psychologický vývoj šel ruku v ruce s ekonomickým je třeba výchovy, která spočívá na potřebách té dané společnosti. Výchova tedy vytváří charakter. Hlavním takovým „formátorem“ je rodina v dané společnosti. Fromm tedy tvrdí, že hlavní problém je vztah člověka ke světu a nikoliv uspokojení či frustrace jeho pudů.⁸² Znamená to, že Freud předpokládal, že fixace v jednotlivých stádiích vedou k sublimacím a utváření charakterů. Fromm považuje tato Freudova pozorování za velmi důležitá a přínosná. Dodává však, že Freud se dopouští omylu při odvození charakterů.⁸³ Lidský charakter není vytvořen tak, že člověk, který je například upnut na stádium anální, sublimuje nevědomé přání zadržet stolici v hromadění peněz. Fromm charakter tedy neodvozuje ze souvislosti být nakrmen nebo se správně vyměšovat, ale z postojů ke světu. Freudův popis vidí Fromm jen jako jednu z forem vztažnosti k ostatním lidem a světu.

⁸¹ FROMM, E., pozn. 62, s. 144.

⁸² FROMM, E., pozn. 62, s. 150.

⁸³ FROMM, E., pozn. 62, s. 151.

Jak jsme si řekli výše, spojuje Freud kulturu s omezováním našich pudů. Kulturní jevy vyplývají z pudů, které jsou společností potlačovány. Fromm nevysvětluje kulturu z hlediska psychologického jako Freud, ale společenského. Existence a fungování lidí vytváří společenský charakter, který následně vytváří společnost. Změny společenského charakteru, tzn. vzniku nových potřeb, jsou výsledkem změn ve společnosti. Nové ideje tak tvoří nový společenský charakter. Freud tvrdí, že nás kultura omezuje a my neustále čelíme odříkání. Fromm vidí, že pokud je člověk nezabrán do své práce, až pak hledá unikových cest, které nabízí kultura. Krize moderního člověka je způsobena jeho nedostatečným zájmem o své skutečné Já. Svoboda moderní doby mu přinesla bezmocnost a úzkost. Nemiluje sám sebe.

7 Závěr

Cílem práce bylo ukázat, jak Freudovi jeho psychoanalýza posloužila jako dokonalý nástroj k vysvětlení kulturních a společenských jevů, především tím, že se postavila tváří tvář sexualitě a nevědomí. To umožnilo vidět kulturu v jiném světle. Rozborem kulturních spisů jsem přišla na to, že nejdůležitějším odrazovým bodem k pochopení vývoje náboženství i lidstva je oidipovský komplex. Odhalení tohoto komplexu jako fenoménu se stalo pro Freuda významným objevem pro psychologii. Fromm i Jung provádějí revizi jeho pojetí a rozšiřují ho a dávají mu interpersonální význam. Dalším prostupujícím prvkem jeho úvah byla nutkavá neuróza. Freud také v jednom ze svých děl uvádí, že nutkavá neuróza je nesporně nejzajímavějším splácením dluhu analytického výzkumu.⁸⁴

⁸⁴ JEROME NEU. The Cambridge companion to Freud. New York. Cambridge University Press, 1992. s. 270, 368 s. ISBN 9780521377799

8 Seznam literatury:

- CVEKL, Jiří. *Portréty Sigmund Freud. 1. Praha: Orbis, 1965, ISBN 978-80-7185-447-6.*
- FREUD, Sigmund. *Totem a tabu.* Praha: Práh, 1991. ISBN 80-900835-1-X.
- FREUD, Sigmund. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924.* V Psychoanalyt. nakl. vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1999. 383 s., front. Sebrané spisy Sigmunda Freuda; 13 kniha. ISBN 80-86123-09-X.
- FONAGY, Peter a Mary TARGET. *Psychoanalytické teorie.* Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-993-3.
- KASSIN, Saul. *Psychologie.* Brno: Computer Press, 2007, ISBN 978-80-251-1716-3.
- FREUD, Sigmund. *Přednášky k úvodu do psychoanalýzy.* V Psychoanalytic. nakl. vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997. 404 s., front. Sebrané spisy Sigmunda Freuda; kniha 11. ISBN 80-901601-9-0.
- FREUD, Sigmund. *Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy.* V Psychoanalytic. nakl. vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997. 157 s., front. Sebrané spisy Sigmunda Freuda; kniha 15. ISBN 80-86123-00-6.
- FREUD, Anna. *Já a obranné mechanismy.* 1. vyd. Praha: Portál, 2006, ISBN 80-7367-084-4.

- FREUD, Sigmund. *Výklad snů*. 2. vyd. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1994, s. 90. ISBN 80-901916-0-6.

- FREUD, Sigmund. *Spisy z let 1906-1909*. V Psychoanalytickém nakl. vyd. 1. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1999. 379 s., front. Sebrané spisy Sigmunda Freuda; sedmá kniha. ISBN 80-86123-10-3.

- FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, s. 56. ISBN 80-207-019-5.

- FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. Praha: Aurora, 1997, ISBN 80-85974-18-5.

- FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993, ISBN 80-206-0290-9.

- FROMM, Erich. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha: Aurora, 2003. ISBN 80-7299-066-7.

- JEROME NEU. *The Cambridge companion to Freud*. New York. Cambridge University Press, 1992. 368 s. ISBN 9780521377799.

- LE BON, Gustav. *Psychologie davu*. Praha: KRA, 1994, ISBN 8090152783.

- MARCUS, Georg. *Sigmund Freud a tajemství duše*. Praha/Litomyšl : Paseka, 2002. 264 s. ISBN 80-7185-447-6.

- NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*. Praha: Aurora, 2002, ISBN 10: 80-7299-048-9.